

Opis źródła:

Publius Cornelius Tacitus, czyli Tacyt żył w latach ok. 55–120, był największym rzymskim historykiem, mówcą, politykiem i adwokatem. Pochodził zapewne z arystokracji prowincjonalnej, urodził się prawdopodobnie w Galii. Sprawował wiele urzędów. Za panowania Tytusa był kwestorem i wszedł do senatu. Za Domicjana objął urząd trybuna ludowego i pretora. Należał także do kolegium kapłańskiego. Za rządów Nerwy został konsulem, a za Trajana prokonsulem Azji w latach 112–113. Tacyt był *homo novus*, czyli pierwszym w rodzie, który objął wyższe urzędy i stał się członkiem senatu. Najpewniej jako pierwszą ze swych prac wydał pracę „Żywot Juliusza Agrykoli”, poświęconą teściowi. Później napisał pierwszą monografię etnograficzną obcych plemion – „Germanię”, w której znajdują się także wzmianki dotyczące plemion zamieszkujących ziemie dzisiejszej Polski. Główne dzieła Tacyta stanowią „Dzieje” i „Roczniki – od śmierci boskiego Augusta” („*Annales – ab excessu divi Augusti*”). „Roczniki” obejmują 16 ksiąg – dzieje dawniejsze, od panowania Tyberiusza do rządów Nerona (14–68 n.e.). Tacyt w swych pracach starał się o obiektywizm, umiejętnie korzystając z dostępnych źródeł. „Roczniki”, podobnie jak i inne dzieła Tacyta są znaczącymi źródłami wiedzy o wczesnym cesarstwie rzymskim.

Gdy latem 64 r. Rzym nawiedził pożar, winą za jego spowodowanie opinia publiczna obarczyła panującego wówczas cesarza Nerona. Ten, chcąc uwolnić się od oskarżeń, jako winnych wskazał chrześcijan. Przedstawiony niżej fragment źródła pozwala inaczej spojrzeć na sprawę słynnego pożaru i udziału w nim Nerona, jak i na samego władcę¹.

Miejsca wydania i polskie tłumaczenia:

P. Taciti *Annales*, w: Tacyta *Pisma historyczne wybrane*, wyd. A. Weidner, zastosował J. Staromiejski, I. Część: *Tekst*, Wiedeń–Lwów 1898, s. 83–179.

Tacitus, *Libri ab excessu divi Augusti*, wyd. C. Halm, G. Andersen, E. Köstermann, Lipsk 1936–1937.

Kaia Korneliusza Tacyta *Dzieła wszystkie*, t. 2, przekładania A.S. Naruszewicz, Warszawa 1804.

Roczniki, w: Publiusza Korneliusza Tacyta *Żywot Juliusza Agrykoli i Roczniki*, tłum. W. Okręcki, Kraków 1895, s. 67–459 (ks. I–VI, XI–XVI).

Publjust Korneljust Tacyt, *Roczniki*, tłum. W. Okęcki, Warszawa 1930.

¹ *Słownik kultury antycznej. Grecja–Rzym*, red. L. Winniczuk, Warszawa 1986, s. 414–415; *Męczennicy pierwszych wieków chrześcijaństwa*, wstępy, oprac. i wybór tekstów M. Starowieyski, indeksy sporządził W. Stawiszyński, Kraków 2021, s. 94–95.

Dzieła Tacyty, t. 3, przeł. i wstępem poprzedził S. Hammer, Warszawa 1939 [ks. I–IV, V (fragment), VI].

Tacyt, *Dzieła*, tłum. S. Hammer, t. 1, Warszawa 1957 [ks. I–IV, V (fragment), VI, XI–XVI].

Tacyt, *Roczniki*, w: Tenże, *Dzieła*, przeł. S. Hammer, Warszawa 2004, s. 34–387.

Z „*Roczników*”, w: Tacyt, *Wybór pism*, przeł. i oprac. S. Hammer, Wrocław 2004, s. 3–201.

Miejsce przechowywania źródła:

Brak informacji o oryginale „*Roczników*”. Dzieło ponadto nie dochowało się w całości. Zachowały się cztery pierwsze księgi, piątej mały fragment, szósta nie posiada początku, księgi od siódmej do dziesiątej zaginęły w ogóle, w przypadku ksiąg od jedenastej do szesnastej: brakuje tekstu na początku jedenastej i przy końcu szesnastej.

Tekst źródła:

Męczennicy pierwszych wieków chrześcijaństwa, wstęp, oprac. i wybór tekstów M. Starowieyski, indeksy sporządził W. Stawiszyński, Kraków 2021, s. 95–98.

MĘCZEŃSTWO ŚW. PIOTRA I PAWŁA I PIERWSZYCH MĘCZENNIKÓW RZYMSKICH

Korneliusz Tacyt, Pożar Rzymu (64 r.)

WYBUCH POŻARU. **15,38.** Zdarzyło się potem nieszczęście – nie wiadomo, czy z przypadku, czy przez złośliwość cesarza (bo obydwie wersje podają pisarze), ale cięższe i okropniejsze od wszystkich, jakie temu miastu gwałtowność pożarów wyrządziła. Ogień powstał najpierw w tej części cyrku, która przylegała do Pałatyńskiego i Celijskiego Wzgórza. Tam w kramach, pełnych towarów, jakimi się płomień podsyca, ledwie wszczął się pożar, a zaraz nabrał siły i rozniecony wiatrem cały cyrk jak długi ogarnął. Albowiem ani pałaców, zaopatrzonych w mury innej zapory po drodze nie było. Z gwałtownością więc naprzód rozpostarł się na równinach, potem piął się na wyniosłości, to znów pustoszył części niżej położone i wyprzedzał wszelkie środki zaradcze wskutek szybkości nieszczęścia, na jakie zresztą narażone było miasto ze swymi ciasnymi i skracającymi się w tę i ową stronę ulicami oraz nieregularnymi szeregami domów – bo tak wyglądał Rzym dawny. Do tego lamentujące, przerażone kobiety, ludzie znękani wiekiem lub nieporadne dzieci, wszyscy, którzy radzili o sobie albo o innych, wlokąc słabych lub na nich czekając, jedni zwlekaniem, drudzy pośpiechem – słowem, wszystko stanowiło przeszkodę. Często kogoś, gdy w tył się oglądał, z boku lub z przodu ogień zaskoczył, albo jeżeli w sąsiednie umknął miejsce, a i ono było ogniem

objęte – te nawet dzielnice, które za odległe uważał, w tym samym znajdował niebezpieczeństwie. Wreszcie mieszkańcy niezdecydowani, czego mają unikać, a czego szukać, zapelnili ulice, zalegli pola; jedni ginęli, straciwszy swe mienie, a nawet środki na jednodniowe utrzymanie, drudzy zaś z miłości ku najbliższym; których wydrzeć śmierci nie zdołali, jakkolwiek sami mieli otwartą do ratunku drogę. I nikt nie śmiał pożarowi zapobiec wobec ciągłych pogroźek tłumu, który go gasić zabraniał, i ponieważ inni jawnie ciskali głownie i głośno wołali, że są do tego upoważnieni, czy to chcąc swobodniej grabież uprawiać, czy też istotnie taki mając rozkaz.

REAKCJA NERONA. 39. Neron, bawiąc podówczas w Ancjum, nie pierwszej wrócił do stolicy, aż ogień zbliżył się do jego pałacu, który wybudował, łącząc Palatyn z ogrodami Mecenasas. Nie udało się jednak zapobiec temu, żeby nie pochłonął także Palatynu, pałacu i wszystkiego, co było wokoło. A na pociechę dla bezdomnego i tułającego się ludu otworzył cesarz pole Marsowe i gmachy Agryppy, a nawet własne ogrody, i kazał wznieść naprędce budynki, aby dać przytułek tłumowi nędzarzy; dowieziono też artykuły pierwszej potrzeby z Ostii i sąsiednich miast municypalnych oraz zniżono cenę zboża do trzech sestercji. Te zabiegi, choć popularne, chybiały celu, ponieważ rozeszła się pogłoska, że właśnie w chwili, gdy miasto stało w płomieniach, on wstąpił na scenę domowego teatru i opiewał zagładę Troi, porównując obecne nieszczęście z klęskami przeszłości.

NOWA FALA POŻARU. 40. Dopiero szóstego dnia, u stóp Eskwiliów, kres pożodze położono, zwaliwszy na niezmiernej przestrzeni budynki, aby nieustannej gwałtowności żywiołu przeciwstawić pole i puste niejako niebo. Jeszcze nie pozbyto się trwogi, ani ludowi nie wróciła nadzieja, kiedy ogień znów zaczął grasować na bardziej otwartych placach miasta; stąd straty w ludziach były mniejsze, lecz świątynie bogów i portyki przeznaczone dla rozrywek na większej przestrzeni legły w gruzach. A jeszcze haniebniejsze pogłoski wywołał ten pożar, ponieważ wybuchł w Emiliańskich posiadłościach Tygellina i wydawało się, że Neron w tym szuka sławy, aby nowe miasto założyć i od swego imienia je nazwać. Mianowicie Rzym podzielony jest na czternaście dzielnic; z tych cztery trwały nienaruszone; trzy były do gruntu zburzone, a z siedmiu pozostałych zachowały się niezliczone resztki budynków; rozwalone i na poły spalone.

STRATY WYWOŁANE POŻAREM. 41. Niełatwo byłoby ustalić liczbę pałaców, domów czynszowych i świątyń, jakie utracono; lecz najdawniejsze pomniki kultury – ten, który Serwiusz Tuliusz poświęcił Lunie, wielki ołtarz i świątynia dedykowana Herkulesowi Pomocnemu przez Arkadyjczyka Ewandra, przybytek Jowisza Statora ślubowany przez Romulusa, pałac królewski Numy i świątynia Westy z penatami ludu rzymskiego – były

doszczętnie spalone; dalej dzięki tylu zwycięstwom uzyskane bogactwa i cuda greckiej sztuki, następnie stare i autentyczne pomniki ludzkiego umysłu – tak że mimo całej piękności odradzającego się miasta starsi pamiętali wiele skarbów, których strata była nie do powetowania. Niektórzy zauważyli, że pożar ten zaczął się dziewiętnastego lipca, w którym to dniu także Senonowie ongiś stolicę zdobyli i spalili. Inni w swej dokładności tak daleko poszli, że liczą równą ilość lat, miesięcy i dni, jakie między jednym a drugim pożarem upłynęły...

MODLITWY PRZEBŁAGALNE. 44. Starano się przebłagać bogów i radzono się ksiąg sybillijskich, na podstawie których skierowano uroczyste modły do Wulkanu, Cerery i Prozerpiny, a za pośrednictwem matron uproszono łaskę Junony, naprzód na Kapitolu, potem na najbliższym wybrzeżu morza, skąd czerpało się wodę i skrapiało świątynie i posągi bogini; także uczty ku czci bogiń i nocne czuwania odprawiały niewiasty mające mężów przy życiu. Atoli ani pod wpływem zabiegów ludzkich, ani darowizn cesarza i ofiar błagalnych na rzecz bogów nie ustępowała hańbiąca pogłoska i nadal wierzono, że pożar był nakazany.

CHRZEŚCIJANIE WINNI PODPALENIA. Aby ją więc usunąć, podstawił Neron winowajców i dotknął najbardziej wyszukanymi kaźniami tych, których znieawidzono dla ich sromot, a których gmin chrześcijanami nazywał. Początek tej nazwie dał Chrystus, który za panowania Tyberiusza skazany został na śmierć przez prokuratora Poncjusza Pilatusa; a przytłumiony na razie zgubny zabobon znowu wybuchnął, nie tylko w Judei, gdzie się to zło wylęgło, lecz także w stolicy, dokąd wszystko, co potworne albo sromotne, zewsząd napływa i licznych znajduje zwolenników. Schwymano więc naprzód tych, którzy tę wiarę publicznie wyznawali, potem na podstawie ich zeznań ogromne mnóstwo innych, i udowodniono im nie tyle zbrodnię podpalenia, ile nienawiść ku rodzajowi ludzkiemu. A śmierci ich przydano to urągawisko, że okryci skórami dzikich zwierząt ginęli rozszarpywani przez psy albo przybici do krzyżów, albo przeznaczeni na pastwę płomieni i gdy zabrakło dnia, palili się, służąc za nocne pochodnie. Na to widowisko ofiarował Neron swoje ogrody i wydał igrzysko w cyrku, gdzie w przebraniu woźnicy z tłumem się mieszał lub na wozie stawał. Stąd, chociaż ci ludzie byli winni i zasługiwali na najsroższe kary, budziła się ku nim litość, jako że nie dla pożytku państwa, lecz dla zadośćuczynienia okrucieństwu jednego człowieka byli traceni.

Słowniczek pojęć:

Palatyńskie Wzgórze, Palatyn – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Palatyn;3953395.html>

Celijskie Wzgórze, Celius – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Celius;3883911.html>

Neron – <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/neron.html>

Ancjum – ob. Anzio – <https://pl.wikipedia.org/wiki/Anzio>

Ogrody Mecenasa – <https://imperiumromanum.pl/ciekawostka/cudowne-ogrody-mecenasa/>
Pole Marsowe – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pole-Marsowe;3959341.html>
Marek Agryppa – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Agrypa-Marek;3866422.html>
Ostia – <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/ostia.html>
Troja – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Troja;3989260.html>
Eskwilin – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Eskwilin;3898654.html>
Tygellin – Caius Ofonius Tigellinus –
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Tygellinus;3990396.html>
Serwiusz Tuliusz – <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Serwiusz%20Tuliusz.html>
Luna – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Luna;3934485.html>
Herkules – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Herakles;3911142.html>
Przybytek Jowisza Statora – Świątynia Jowisza Statora –
https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awi%C4%85tynia_Jowisza_Najlepszego_Najwi%C4%99kszego
Romulus – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Romulus;3968707.html>
Numa Pompiliusz – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Numa-Pompiliusz;3948986.html>
Westa – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Westa;3994994.html>
Penaty – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/penaty;3955685.html>
Senonowie – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Senonowie;3973968.html>
Księgi sybillińskie – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ksiegi-sybilinskie;3928443.html>
Wulkan – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wulkan;3998576.html>
Cerera – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ceres;3884316.html>
Prozerpina – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Prozerpina;3962985.html>
Junona – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Junona;3918601.html>
Kapitol – <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kapitol.html>
Tyberiusz – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Tyberiusz;3990356.html>
Poncjusz Pilatus (Pilat) – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pilat-Poncjusz;3957280.html>
Judea – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Judea;3918458.html>

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakiej pomocy poszkodowanym w wyniku pożaru udzielił cesarz Neron?
2. Dlaczego lud rzymski mimo udzielonej pomocy nie był zadowolony z osoby swojego cesarza?
3. Czym spowodowane było rzucenie podejrzenia o podpalenie Rzymu na Nerona?

4. Jakiego rodzaju straty poniósł Rzym wskutek pożaru?
5. Dlaczego to chrześcijanie stali się „kozłami ofiarnymi” w sprawie odpowiedzialności o spowodowanie pożaru?
6. W jaki sposób ukarano chrześcijan za podpalenie stolicy?
7. Czego na podstawie źródła można dowiedzieć się o Jezusie?
8. Jak autor postrzegał postępowanie Nerona?
9. Jak Tacyt odnosił się do chrześcijan?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jaką pozycję posiadali chrześcijanie w I w. n.e. w Cesarstwie Rzymskim?
2. Dlaczego Neron wśród arystokracji postrzegany był jako tyran?
3. Co wpłynęło na negatywne postrzeganie Nerona w historiografii i niedocenianie rzeczywistych zasług władcy?

Literatura pomocnicza:

Cary M., Scullard H.H., *Dzieje Rzymu. Od czasów najdawniejszych do Konstantyna*, t. 2, przeł. J. Schwakopf, Warszawa 1992, s. 87–92.

Fułat-Światowska V., *Dynastia julijsko-klaudyjska w świetle dzieł Tacyty i Swetoniusza*, Opole 2015, s. 71–87.

Grant M., *Neron*, przeł. A. Podzielna, Warszawa 1980, s. 112–123.

Holland R., *Neron odarty z mitów*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2001, s. 130–144.

Holland R., *Neron. Okrutny zbrodniarz rozgrzeszony*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2007, s. 161–180.

Krawczuk A., *Poczet cesarzy rzymskich. Pryncypat*, Warszawa 1986, s. 66–82

Krawczuk A., *Rzym i Jerozolima*, Poznań 1987.

Portrety cesarzy rzymskich, na podstawie Tacyty i innych pisarzy starożytnych opracowała J. Pliszczyńska, Lublin 1946, s. 27–38.

Władcy i wodzowie starożytności. Słownik, red. P. Iwaszkiewicz, W. Łoś, M. Stępień, Warszawa 1998, s. 287, 289.

Najważniejsze cezurę:

W 64 r., kiedy miał miejsce wielki pożar Rzymu i okrutne prześladowanie chrześcijan przez Nerona, rozpoczęto budowę „Domus Aurea”, czyli wielkiego kompleksu pałacowego w Rzymie. W tym również roku z Indii do Chin przybyli pierwsi misjonarze buddyjscy.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek